

บทบาทของตัวละครสตรีที่สื่อหลักธรรมเรื่องจิตในนวนิยายเรื่องฉานของทมยันตี¹

FEMALE CHARACTERS THAT DEMONSTRATE DHAMMA PRINCIPLES

ABOUT AN HUMAN MIND IN A DAMMAYANTI'S NOVEL, SHARN

แสงเดือน สุขประเสริฐ

SEANGDUEAN SUKPRASERT

นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

GRADUAE STUDENT IN MASTER DEGREE, THAI LANGUAGE MAJOR, FACULTY OF HUMANITIES,

SRIKAKHARINWIROT UNIVERSITY

สุภัค มหาราการ²

SUPAK MAHAVARAKORN

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของตัวละครสตรีที่สื่อหลักธรรมเรื่องจิตในนวนิยายเรื่องฉานของทมยันตี ผลการวิจัยพบว่าหลักธรรมเรื่องจิตที่ปรากฏอย่างเด่นชัด ได้แก่ คีล 5 คือธรรมพื้นฐานที่จะเข้าสู่คำสอนของพุทธศาสนา ไตรลักษณ์คือการพิจารณาถึงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง และอริยสัจ 4 คือหลักธรรมที่จะช่วยให้สามารถดับกิเลสได้ หลักธรรมที่ปรากฏนี้เป็นหลักธรรมที่ช่วยให้เข้าใจเรื่องของจิตและวิธีการพัฒนาจิตจนสามารถพ้นจากทุกข์ได้ การนำเสนอหลักธรรมเรื่องจิตผ่านบทบาทของตัวละครสตรี พบว่ามี 4 ลักษณะ ได้แก่ บทบาทของตัวละครสตรีที่เท่าเทียมกับผู้ชายโดยสามารถบรรลุธรรมและสืบต่อพุทธศาสนาได้ บทบาทของตัวละครสตรีที่เป็นผู้ชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาให้แก่ตัวละครตัวอื่น บทบาทการเป็นผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างให้แก่ตัวละครตัวอื่นพบว่ามี 2 ลักษณะ คือตัวละครสตรีที่ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตแก่ตัวละครตัวอื่น และตัวละครสตรีที่ปฏิบัติธรรมในการแสวงหามรรคานิพพานเพื่อเป็นแบบอย่างแก่ตัวละครตัวอื่น และบทบาทของตัวละครสตรีที่ต้องถูกทดสอบคุณสมบัติการปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นผู้ช่วยเหลือตัวละครอื่น ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าตัวละครสตรีในนวนิยายเรื่องฉานถูกกำหนดบทบาทให้เป็นผู้นำเสนอหลักธรรมเรื่องจิตแก่ตัวละครอื่น ในขณะที่เดียวกันต้องปฏิบัติตนเพื่อแสวงหาทางเข้าสู่มรรคานิพพาน และพฤติกรรมดังกล่าวมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของตัวละครอื่นในเรื่อง

คำสำคัญ: บทบาท, ตัวละครสตรี, หลักธรรมเรื่องจิต

Abstract

The purpose of this study was to investigate female characters that represent some Dhamma principles about mind in a Dammayanti's novel, **Sharn**. The investigation suggested that there are three of Dhamma principles about an human mind that were obviously appeared in the novel as followings; Firstly, Five percept which is a fundamental of Buddhism. The Three Marks of Existence which is about mindfulness consideration of every existence truth as it is. Thirdly, The Four Noble Truths which is

¹ บทความวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีงบประมาณ 2556

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

the Dhamma principle that helps a person kill his/her negative passion. These three Dhamma principles were an excellent help to understand a human mind and to overcome any suffering in human life. It was discovered in the novel that Dhommayanti used female characters to convey Dhamma principles in 4 different following female characters; Firstly, an enlightened female character who was equal to men and inherited Buddhism. Secondly, a guidance female character who gave Buddhism advices to other characters. Thirdly, a female character who practiced Buddhism to set example for the others, and a female character who practiced Buddhism to set example for the others and also to find herself a way to Nirvana. Fourthly, a female character that had been tested during her Buddhism practising and she also was a helper other characters. This investigation suggested that female characters, in **Sharn**, were set to convey Dhamma principles about an human mind to other characters. Furthermore, these female characters had great influences on other characters.

Keywords: Role, Female character, Dhamma principles about a human mind

บทนำ

หลักธรรมเรื่องจิตเป็นคำสอนทางพุทธศาสนาที่อธิบายถึงธรรมชาติที่รู้อารมณ์ของจิต และการพัฒนาจิต หลักธรรมดังกล่าวเป็นเครื่องมือหรือแนวทางในการพัฒนาจิต เพื่อให้จิตของมนุษย์เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี มีคุณธรรมจริยธรรม ปฏิบัติตนตามระเบียบของสังคม ทำให้สังคมเกิดความสงบสุข ความสำคัญของจิตปรากฏใน "จิตตสูตร" ดังมีเนื้อความดังนี้

[180] โลกอันอะไรย่อมนำไป อันอะไรหนอ ย่อมเสือกไสไป โลกทั้งหมดเป็นไปตามอำนาจของธรรมอันหนึ่งคือ
อะไร

[181] โลกอันจิตย่อมนำไป อันจิตย่อมเสือกไสไป โลกทั้งหมดเป็นไปตามอำนาจของธรรมอันหนึ่งคือ
จิต...

(พระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค อังควรรคที่ 7 . 2526, 286)

Institute of Culture and Arts

จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ในจิตตสูตรนี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของจิต กล่าวคือจิตเป็นสภาวะที่เรียกว่า "โลก" คือ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ ทำหน้าที่สั่งสมอารมณ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นกุศล อุกุศลไว้ พฤติกรรมหรือการกระทำที่แสดงออกทางกาย วาจา และใจ เป็นไปตามสภาวะหรืออำนาจของจิตที่เกิดขึ้นในขณะนั้น จึงนับได้ว่าจิตมีความสำคัญต่อพฤติกรรมของมนุษย์อย่างเด่นชัด การศึกษาเรื่องจิตจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้เข้าใจพุทธศาสนา เพราะมีการอธิบายเกี่ยวกับสภาวะของจิต การทำงานของจิต และรูปแบบการพัฒนาจิตไว้ในคัมภีร์สำคัญทางพุทธศาสนา

จากการศึกษาหลักธรรมเรื่องจิตในคัมภีร์สำคัญทางพุทธศาสนา พบว่าพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับศีลว่าเป็นเบื้องต้นแห่งหลักธรรมทั้งหลายในพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมเรื่องจิตที่ต้องให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก ดังเนื้อความปรากฏในคัมภีร์พระวิสุทธิมรรคว่า

แท้จริง "สาสนุสส อาทิกัลยาณตา" ศาสนานวาคำสอนแห่งพระบรมศาสดา ไพเราะในเบื้องต้นนั้น องค์พระผู้ทรงพระภาคทรงแสดงด้วยศีล ศีลนั้นชื่อว่า เป็นเบื้องต้นพระศาสนา เพราะเหตุว่าพระผู้ทรงพระภาคตรัสเทศนาเป็นปฐมจกัว่า "โก จาที กุสลาน ฐมมทาน" ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมดังฤา เป็นเบื้องต้นแห่งธรรมทั้งหลาย อันเป็นกุศล

แลทรงวิสันขนาว่า "สีลัญจ วิสุทธิ" ดูกรภิกษุทั้งหลาย ศีลที่บุคคลรักษาไว้ให้บริสุทธิ์นั้นนั้นแล เป็นเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมคำสอนแห่งเรา

(คัมภีร์พระวิสุทธิมรรค. 2523, 33)

ศีลจึงเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่เกี่ยวกับจิตที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องและตรัสถึงความสำคัญว่าเป็นหลักธรรมเบื้องต้น เป็นความดี บุคคลที่สามารถรักษาศีลให้บริสุทธิ์ได้นับว่าเป็นผู้มีธรรมพื้นฐาน ศีลพื้นฐานที่มนุษย์จำเป็นต้องมี นั่นคือ ศีล 5 เพราะเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างง่ายอันมีรายละเอียดตามที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายไว้ดังนี้

ศีล 5 คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา, การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย, ข้อปฏิบัติในการละเว้นจากความชั่ว, การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน มีดังนี้

- 1) ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการประทุษร้ายกัน
- 2) อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้ เว้นจากการลัก โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน
- 3) กามสุมิจฉาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤติผิดในกาม เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน
- 4) มุสาวาจา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ โทก หลอกลวง
- 5) สุราเมรัยมัชฌมาทัญฐานา เวรมณี เว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ

ศีล 5 ข้อนี้ ในบาลีชั้นเดิมส่วนมากเรียก สิกขาบท 5 บ้าง ธรรม 5 บ้าง เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ ก็ชื่อว่า เป็นผู้มศีล คือเป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีล

(พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. 2545, 175)

ศีล 5 จึงเป็นหลักธรรมเบื้องต้นในการปฏิบัติตนเพื่อเข้าสู่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า การจะทำจิตให้บริสุทธิ์ได้ จำเป็นต้องรักษาศีล อันหมายถึงการไม่ละเมิดข้อห้ามต่าง ๆ ได้แก่ เว้นจากการปลงชีวิตฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักขโมย ทรัพย์สินอันเจ้าของมิได้ให้ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม เว้นจากการประพฤติผิดทางวาจา และเว้นจากการดื่มของมึนเมาและสิ่งเสพติดให้โทษ การปฏิบัติตนตามศีลได้จะช่วยทำให้จิตมีความสงบละเอียดอ่อนง่ายต่อการพัฒนาให้มีหลักธรรมอื่นได้ ศีล 5 จึงเป็นหลักธรรมเรื่องจิตเบื้องต้นที่ต้องทำความเข้าใจ โดยเรียนรู้ข้อปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาจิตต่อไป

นอกจากการศึกษาศีล 5 ที่เป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้จิตเกิดความสงบสุขง่ายต่อการพัฒนาแล้ว หลักธรรมเรื่องจิตที่ใช้ในการพิจารณาศึกษาเรื่องจิตอีกหลักธรรมหนึ่ง คือ "ไตรลักษณ์" เป็นการพิจารณาและเข้าใจถึงสภาวะธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อให้จิตเกิดปัญญาแจ่มตามความเป็นจริง พระพุทธเจ้าทรงอธิบายเกี่ยวกับลักษณะและความสำคัญของไตรลักษณ์ดังเนื้อความปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค ดังนี้

[91] พระนครสาวตถิ...ดูกรภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา เธอทั้งหลาย พึงเห็นสิ่งนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา เมื่อเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ จิตย่อมคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่น เวทนาไม่เที่ยง..สัญญาไม่เที่ยง..สังขารไม่เที่ยง..วิญญาณไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์สิ่งนั้นเป็นอนัตตา เธอทั้งหลายพึงเห็นสิ่งนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง...เมื่อเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง. จิตย่อมคลายความกำหนด ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย..

(พระสูตรต้นตปิฎก. 2514, 44)

จะเห็นว่าการเข้าใจไตรลักษณ์คือการเข้าใจถึงสภาวะธรรมทั้งหลายอย่างแท้จริง เป็นปัญญาทางธรรมที่จะทำ ให้หลุดพ้นจากกิเลส ลักษณะที่สำคัญของไตรลักษณ์ที่ควรพิจารณาคือ "รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา" ความไม่เที่ยงปรากฏออกมาในรูปแบบของความทุกข์ที่จิตได้รับ การเข้าใจในภาวะ ความไม่เที่ยงจะทำให้เกิดปัญญาเห็นตามความเป็นจริง และจิตหลุดพ้นจากกิเลสที่ก่อให้เกิดทุกข์ได้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า ไตรลักษณ์ หมายถึง ลักษณะ 3 อาการที่เป็นเครื่องกำหนดหมาย 3 อย่าง อันให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลายที่เป็นอย่างนั้นๆ ตามธรรมชาติของมัน ประกอบด้วย

- 1.อนิจจา ความเป็นของไม่เที่ยง ไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป
- 2.ทุกขตา ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดตัน ผืนและขัดแย้งอยู่ในตัว ไม่ให้ความสมอยากแท้จริง หรือความพึงพอใจเต็มที่แก่ผู้ยากด้วยตัณหา และก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไปอยากเข้าไปยึดติดด้วยตัณหาอุปาทาน
- 3.อนัตตา ความไม่ใช่ของตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเอง

(พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. 2549, 68)

พุทธศาสนาให้ความสำคัญกับจิต ว่าสามารถพัฒนาและทำให้เกิดปัญญาในการพิจารณาสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นคือ ทั้งสุขและทุกข์ ตามหลักไตรลักษณ์คือการพิจารณาความไม่เที่ยงของสภาวะธรรม เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมสลายก่อให้เกิดความทุกข์ในความไม่มีตัวตนหรือรูปที่แน่นอน การยึดมั่นจึงเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดทุกข์ ไตรลักษณ์จึงนับเป็นหลักธรรมเรื่องจิตประการต่อมาที่ต้องให้ความสำคัญเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องจิตในพระพุทธศาสนา

หลักธรรมเรื่องจิตที่ใช้ในการศึกษาวิจัยประการสุดท้ายคือ อริยสัจจ 4 เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้โดยทรงวิเคราะห์รายละเอียด มีเนื้อความปรากฏในพระสูตร ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกข์อริยสัจจ คือความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความเจ็บไข้เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ การพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักเป็นทุกข์ ปราศจากสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้นเป็นทุกข์ โดยย่ออุปาทานชั้น 5 เป็นทุกข์

ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกข์สมุทัยอริยสัจจ คือตัณหาที่ทำให้เกิดภพใหม่...ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา

ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกข์นิโรธ คือการที่ตัณหาอันแลดับไปได้ด้วยการสාරอกออกหมดไม่มีเหลือ การสละเสียได้ สลัดออก พ้นไปได้ ไม่หลงเหนี่ยวพัวพัน

ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกข์นิโรธามินีปฏิบัติทวารอริยสัจจ คืออริยมรรคมีองค์ 8 นี้และได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

(พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ. 2538, 18)

Institute of Culture and Arts

จากข้อความนี้พระพุทธองค์ทรงอธิบายถึง ทุกข์ ได้แก่ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย การพลัดพราก การไม่ประสมกับสิ่งที่รัก ที่พอใจ สิ่งเหล่านี้คือทุกข์ สมุทัยได้แก่ การรู้สาเหตุของทุกข์ว่าเกิดจากตัณหา นิโรธคือการดับไปแห่งทุกข์ และมรรค คือ ทางแห่งการดับทุกข์ ในคัมภีร์พระวิสุทธิมรรคยังกล่าวถึงความสำคัญของอริยสัจจ 4 มีเนื้อความปรากฏสอดคล้องกันว่า

และพระอริยสัจ 4 ประการนั้นคือ ทุกขอริยสัจประการ 1 ทุกขสมุทัยอริยสัจประการ 1 นิโรธอริยสัจประการ 1 นิโรธคามินีปฏิปทานอริยสัจประการ 1 เป็น 4 ประการด้วยกัน

ทุกข์อริยสัจ นั้นได้แก่มูลแห่งสัตว์ทั้งปวง แลชาติทุกข์ แลชราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์เป็นต้นเป็นประธาน

แลทุกขสมุทัยอริยสัจนั้น ได้แก่ ตัณหาอันมีลักษณะให้ปรารถนาเบญจกามคุณทั้ง 5 ประการ คือรูป และเสียงกลิ่นและรสสัมผัสถูกต้อง

นิโรธอริยสัจนั้นได้แก่พระนิพพานอันออกจากตัณหา หนายจากราคะ โทสะ โมหะ ดับราคะ โทสะ โมหะ ให้สิ้นสูญจากสันดาน พระนิพพานนี้เป็นที่ดับเสียซึ่งกองทุกข์ทั้งปวง มีชาติทุกข์เป็นต้นเป็นประธาน เหตุตั้งนั้น จึงได้ชื่อวานิโรธอริยสัจ

แลนิโรธคามินีปฏิปทานอริยสัจนั้น ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ 8 ประการ คือ สัมมาทิฐิ 1 สัมมาสังกัปปะ 1 สัมมาวาจา 1 สัมมากรรมมันโต 1 สัมมาอาชีโว 1 สัมมาวายามะ 1 สัมมาสติ 1 สัมมาสมาธิ 1 เป็นประการด้วยกัน

(คัมภีร์พระวิสุทธิมรรค. 2523, 613-615)

จากข้อความนี้แสดงถึงเนื้อความที่อธิบายอริยสัจ 4 ที่ปรากฏในคัมภีร์พระวิสุทธิมรรค อันสอดคล้องกับเนื้อความในพระไตรปิฎก กล่าวคือ อริยสัจ 4 ประกอบด้วยทุกข์ คือความทุกข์ที่เกิดจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย สมุทัย คือสาเหตุแห่งการเกิดทุกข์คือตัณหา นิโรธคือความดับไปแห่งทุกข์ และมรรคมีองค์ 8 คือธรรมซึ่งเป็นหัวใจหลักของพุทธศาสนา กล่าวถึงธรรมที่ทำให้บุคคลเข้าถึงทางพ้นทุกข์ หมายถึงการดับกิเลสให้สิ้นไป เป็นการเข้าถึงพระนิพพานในเบื้องหน้าตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรคโดยลำดับ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) อธิบายเกี่ยวกับ อริยสัจ 4 ว่า หมายถึง ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ ประกอบด้วย

- 1) ทุกข์ ความทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก สภาวะบีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจที่แท้จริง, ได้แก่ ขาดิ ขรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนาไม่สมหวัง โดยย่อว่า อุปาทานชั้น 5 เป็นทุกข์
 - 2) สมุทัย เหตุเกิดแห่งทุกข์ สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหา 3 คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา
 - 3) นิโรธ ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป, ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชาสารอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกข้อม ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ ปลอดภัย เป็นอิสระ คือ นิพพาน
 - 4) มรรคปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า “ทางสายกลาง” มรรคมีองค์ 8 นี้ สรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา
- (พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. 2545, 155)

อริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่สื่อให้เห็นว่าจิตเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อจิตเข้าใจและเข้าถึงทุกข์ สมุทัย นิโรธและมรรคได้นั้นย่อมได้รับความสุขคือการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

จากความดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า หลักธรรมเรื่องจิตที่ใช้ในการวิจัยนี้มีกระบวนการที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเรียงลำดับเริ่มต้นจาก “ศีล” คือข้อปฏิบัติพื้นฐานที่ทำให้จิตมีความบริสุทธิ์ละเอียดอ่อนด้วยการไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่ประพฤติผิดทางวาจาและไม่ดื่มสุราสิ่งเสพติดให้โทษ ทำให้ง่ายต่อการเรียนรู้ การใช้หลักธรรมไตรลักษณ์พิจารณาสภาวะธรรมเพื่อให้จิตหลุดพ้นจากการยึดติดจากในกิเลส ตัณหาทั้งปวง เมื่อจิตคลายจากความยึดมั่น จิตก็จะเข้าถึงหัวใจหลักสำคัญทางพุทธศาสนา “อริยสัจ 4” เป็นหลักธรรมที่ทำให้ความทุกข์นั้นไม่เกิดขึ้นกับจิต ด้วยการรู้ทุกข์คือรู้ถึงทุกข์ที่เกิด รู้สมุทัยคือรู้สาเหตุแห่งทุกข์ รู้นิโรธคือรู้การดับแห่งทุกข์ และรู้มรรคคือรู้หนทางของการดับทุกข์ ซึ่งมรรคคือหนทางแห่งการดับทุกข์เป็นการดับกิเลสอย่างสิ้นเชิง สามารถสรุปย่อได้เป็น ศีล สมาธิ และปัญญา ดังที่ พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า

เรื่องที่จะต้องทำ จึงมีสองเรื่องในการพัฒนาจิต คือสมาธิและปัญญา หรือสมถะและวิปัสสนา คือศีลสิกขา
เอามารวมอยู่ในสมถะ เป็นบริวาร ศีลนี้เป็นบาทฐาน เหมือนแผ่นดินสำหรับเหยียบ สมาธิก็เป็นกำลัง สำหรับ
จะตัดกิเลส ปัญญาเป็นอาวุธที่คมกล้า สำหรับจะตัดกิเลส

(การพัฒนาจิตด้วยอานาปานสติ. 2532, 37)

จะเห็นได้ว่า ท่านพุทธทาสภิกขุ ให้ความสำคัญกับศีลในฐานะที่เป็นฐานของจิต สมาธิเป็นกำลังของจิต และปัญญาเป็นอาวุธที่จะใช้ในการตัดกิเลส เรียกว่า “ไตรสิกขา” กระบวนการพัฒนาจิตเริ่มด้วยการรักษาศีลให้สะอาดบริสุทธิ์เพียงพอที่จะเป็นพื้นฐานให้จิตตั้งมั่น เป็นกำลังสำคัญในสมาธิที่จะช่วยในการตัดกิเลส และกำลังที่เกิดจากสมาธิจะกลายเป็นอาวุธคือปัญญาที่ตัดกิเลสได้ สมาธิและปัญญาจะต้องใช้หลักธรรมที่ช่วยตัดกิเลสคือหลักธรรมเรื่องจิต ได้แก่ ศีล 5 ไตรลักษณ์ และอริยสัจ 4 เพราะเป็นหลักธรรมที่ช่วยพัฒนาจิตจนนำไปสู่การพ้นทุกข์ได้

นวนิยายแนวคิดพุทธศาสนาของทมยันตินำเสนอหลักธรรมเรื่องจิต ได้แก่ ศีล ไตรลักษณ์ และอริยสัจ 4 ผ่านบทบาทของตัวละครสตรีโดยกำหนดให้ตัวละครสตรีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญแสดงถึงความเท่าเทียมกับผู้ชายในการเป็น

ผู้นำและผู้สืบทอดพุทธศาสนา จากความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยเลือกศึกษานวนิยายเรื่อง **ธมยันตี** ซึ่งมีเนื้อหาในการนำเสนอหลักธรรมเรื่องจิตคือ คีล 5 ไตรลักษณ์ และอริยสัจ 4 ผ่านบทบาทของตัวละครสื่ออย่างเด่นชัด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาบทบาทของตัวละครสื่อที่สื่อหลักธรรมเรื่องจิตในนวนิยายแนวคิดพุทธศาสนาเรื่อง **ธมยันตี**

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเฉพาะบทบาทของตัวละครสื่อที่สื่อหลักธรรมเรื่องจิตในนวนิยายเรื่อง **ธมยันตี**

นิยามศัพท์เฉพาะ

หลักธรรมเรื่องจิต หมายถึง คำสอนทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับจิตซึ่งเป็นหลักธรรมที่ใช้อธิบายเรื่องความสำคัญของจิต หน้าที่ของจิตและการพัฒนาจิต

ผลการวิจัย

การศึกษารoles of ตัวละครสื่อที่สื่อหลักธรรมเรื่องจิตในนวนิยายเรื่อง **ธมยันตี** ในครั้งนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์การสื่อหลักธรรมที่เกี่ยวกับจิตผ่านบทบาทของตัวละครสื่อ โดยแบ่งเป็น 4 ลักษณะ ได้แก่ บทบาทของตัวละครสื่อที่เท่าเทียมกับผู้ชายโดยสามารถบรรลุธรรมและสืบทอดพุทธศาสนาได้ บทบาทของตัวละครสื่อที่เป็นผู้ชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาให้แก่ตัวละครตัวอื่น บทบาทการเป็นผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างให้แก่ตัวละครตัวอื่น และบทบาทการเป็นผู้ช่วยเหลือตัวละครอื่นที่ประสบปัญหา ดังนี้

1. บทบาทของตัวละครสื่อที่เท่าเทียมกับผู้ชายโดยสามารถบรรลุธรรมและสืบทอดพุทธศาสนาได้

ใจแก้วในวัยเด็กถูกแม่เสื่อคาบมาเป็นอาหาร แต่หลวงปู่พระอริยเจ้าที่เข้านิโรธสมาบัติอยู่บริเวณถ้ำของแม่เสื่อได้ขอชีวิตใจแก้วและฝากให้แม่เสื่อเลี้ยงไว้ ใจแก้วถูกสอนให้ล่าและกินเนื้อสัตว์ป่าตามวิสัยของเสื่อ ไม่สามารถพูดภาษามนุษย์ได้ ต่อมาได้รักษาศีล นั่งสมาธิ เรียนรู้ภาษาและพฤติกรรมของมนุษย์จากหลวงปู่จึงมีพฤติกรรมเป็นผู้บำเพ็ญธรรม จิตของใจแก้วจึงมีกิเลสเบาบาง เมื่อจิตได้รับการอบรมจึงเรียนรู้เร็วจนจิตมีทิพยอำนาจสามารถติดต่อช่วยเหลือโอปาติกะในโลกทิพย์และมนุษย์ได้ การที่ใจแก้วมีชีวิตอยู่กับธรรมชาติในป่า เรียนรู้หลักธรรมและปฏิบัติธรรมกับพระอริยเจ้า ทำให้พฤติกรรมของใจแก้วแตกต่างจากมนุษย์ สามารถบรรลุธรรมได้เหมือนตัวละครชาย คือ หลวงปู่พระอริยเจ้า พฤติกรรมของใจแก้วยังมีอิทธิพลต่อตัวละครชายคือทำให้สัทมนแสวงหาทางพ้นทุกข์ผ่านพฤติกรรมของใจแก้วด้วย

จากการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของตัวละครสื่อในนวนิยายเรื่องนี้ พบว่า **ธมยันตี** กำหนดให้ตัวละครสื่อที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้สืบทอดพระศาสนาแม้จะมีข้อจำกัดในการบำเพ็ญธรรมตามที่พุทธศาสนากล่าวไว้ แต่ **ธมยันตี** กลับนำเสนอมุมมองเกี่ยวกับตัวละครสื่อให้มีบทบาทได้เท่าเทียมกับผู้ชาย โดยเน้นการนำเสนอให้ตัวละครสื่อเป็นผู้ปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดและค้นพบหลักธรรมเรื่องจิตช่วยให้หาทางในการดับทุกข์ได้ เนื้อความบรรยายดังนี้

ใจแก้วกวาดตามองใยแห่งบุพกรรม ค่อยปลิดปลดลงทีละใย ค่อยละค่อยวางทีละเส้น ทำยสุด...กระแส
 ธรรมอันคมกริบตัดขาดฝั่งหมตทุกระแส
 ใจแก้วเริ่มเข้ามานตามลำดับชั้น
 จากปฐมฌานขึ้นไป
 ปฐมฌานอันสงบเยียบ ชุ่มชื้น เป็นสุข ทรงความคิดอ่านในข้อกัมมฐาน จากนั้นจึงละวิตกวิจารณ์ เหลือ
 ปีติสุขและเอกัตตา ทรงอริยคุณเป็นทุติยฌาน
 ใจแก้วตัดปีติออกเมื่อล่วงเข้าตติยฌาน
 ทรงอุเบกขาสุข ในตติยฌาน
 ทำยตัดสุข ทรงอุเบกขาในจตุตถฌาน
 ใจแก้วล่วงผ่านฌานแต่ละชั้นแล้วถอยกลับ แล้วผ่านฝึกให้ตนมีวิสี คือความชำนาญ ใจแก้ว “รู้” แค่นี้...
 ยัง...อีกมาก นานที่มันต้องเร่งความเพียร ฌานแค่นี้เสื่อมสลายได้

(ฌาน. 2551, 553)

การเข้าสู่สมาธิของใจแก้วค่อย ๆ วางจิตให้ปราศจากกิเลสและกรรม ทมยันตีอธิบายการตัดกิเลสเพื่อเข้าสู่
 สมาธิตามลำดับชั้นเริ่มจากปฐมฌาน ฌาน 1 พิจารณาปีติสุขเอกัตตา การละวิตกวิจารณ์เข้าสู่ทุติยฌาน ฌาน 2 ตัดปีติ
 เหลืออุเบกขาสุขเข้าสู่ตติยฌาน ฌาน 3 และตัดสุขเหลืออุเบกขาเป็นการเข้าสู่จตุตถฌานคือฌาน 4 จะเห็นว่าใจแก้ว
 พิจารณากระแสกรรมของตนเมื่อจิตปล่อยวางจากกรรม จึงน้อมจิตเข้าสู่ฌานตามลำดับชั้น ในตอนนี้ตัวละครสตรีใช้
 พื้นฐานจากการศึกษาหลักธรรมเรื่องจิต คือการรักษาศีลให้บริสุทธิ์จึงทำให้จิตสงบ การพิจารณาไตรลักษณ์เพื่อทำให้
 จิตหลุดพ้นจากความยึดมั่นในกิเลส จากพฤติกรรมแสดงถึงความสำเร็จของตัวละครสตรีที่สามารถเป็นผู้นำทางพุทธ
 ศาสนาที่เท่าเทียมกับผู้ชาย

ใจแก้วเป็นตัวละครสตรีที่ทมยันตีแสดงให้เห็นว่าสามารถบรรลุธรรมและสืบต่อพุทธศาสนาได้เช่นเดียวกับ
 ผู้ชาย ดังที่นำหลักธรรม “อริยสัจ 4” เทศนาธรรมสั่งสอนเทวดาและมนุษย์ในโลกทิพย์ในเรื่อง แสดงให้เห็นว่าตัว
 ละครสตรีสามารถบรรลุธรรมและสั่งสอนเทวดาและมนุษย์ได้ ซึ่งในตอนนี้แสดงถึงจิตของใจแก้วพบหลักธรรมที่ดับ
 ทุกข์ และกำลังใช้ความเพียรพยายาม ให้สำเร็จตามที่จิตของตนเองนั้นมุ่งหวังไว้

ร่างขาวราวหยกสลัก ทรงสมาธิแน่วแน่
 ในความอึ้งอลแห่งโลกทิพย์ เสียงเสนาะเสกขานทุกมุมแห่งจักรวาล กล่าวขานถึง ธรรมโอสถ อันจะ
 ดับทุกแห่งมนุษย์ทั้งปวง
 ฟังสดับเกิดมนุษย์ทั้งหลาย
 ฟังน้อมนำใจ ให้ใคร่ครวญ ทำตาม
 ฟังละทุกข์ หาเหตุแห่งทุกข์
 และดำเนินไปบนเส้นทางอันเป็นกระแสนิพพาน
 อะไรเล่าคือการ “สูญ” ไซนิพพาน...ไซแล้ว ทุกข์ทั้งสิ้น ทั้งมวล มนุษย์ฟังน้อมนำใจเกิด

(ฌาน. 2551, 554)

ทมยันตีกำหนดให้ใจแก้วแสดงการเทศนาปาฏิหาริย์อันเป็นเทศนาหัวใจหลักของพุทธศาสนา คือ อริยสัจ 4
 ได้แก่ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์ และหนทางแห่งการดับทุกข์ ที่สื่อให้เห็นว่าทมยันตีมองว่าสตรีนั้นสามารถเป็น
 ผู้นำทางพุทธศาสนาได้ และทมยันตียังได้นำเสนอบทบาทตัวละครสตรีให้มีความโดดเด่นมากกว่าตัวละครชายคือสัท
 มน โดยกำหนดให้ตัวละครสตรีเป็นผู้ที่สามารถทำให้ตัวละครชายเข้าใจหลักธรรมสำคัญทางพุทธศาสนา และมุ่ง
 บำเพ็ญธรรมเพื่อหลุดพ้นจากกิเลสทำให้ตัวละครอื่นเห็นพฤติกรรมและนำมาเป็นแบบอย่างในการแสวงหาทางพ้น
 ทุกข์อีกด้วย

2. บทบาทของตัวละครสตรีที่เป็นผู้ชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาให้แก่ตัวละครตัวอื่น

ทมยันตีได้กำหนดบทบาทของตัวละครสตรีให้เป็นผู้ชี้แนะแนวทางให้แก่ตัวละครตัวอื่นให้เข้าใจหลักการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธศาสนา โดยกำหนดให้เป็นผู้ทรงภูมิรู้ เป็นตัวละครที่มีอาวุโสและมีความเข้าใจในหลักธรรมอย่างลึกซึ้ง จนสามารถเป็นแบบอย่างสร้างศรัทธาให้แก่ตัวละครตัวอื่นได้

เขามอง “เปลือก” ของคุณยาย ท่าน “ให้” มรดกแก่เขาเช่นกัน

“ผมจะสอนเขารับคุณยาย”

คุณยายใช้เปลือกจนวาระสุดท้าย แล้วเขา...จะไม่เดินตามกระไรได้

“ทุกข์ ต้นเหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์ และหนทางดับทุกข์”

ตัวรู้ถึงความรู้นั้นมาเป็นสาย ดูจระเส่น้ำที่พรุ้งๆ มา

“ท่านฉลาดในการเรียบเรียง!”

เมื่อทุกข์ก็รู้เหตุแห่งทุกข์ การจะดับทุกข์ต้องรู้หนทาง อีกครั้งที่เขาซาบซ่านภายใน อะไรที่มนุษย์รู้จัก มนุษย์ย่อมไม่กลัว เหมือนมนุษย์กลัวผีเพราะไม่รู้ไว้ในความมืดมีอะไร ถ้ามนุษย์รู้ว่าทุกข์ที่ตนแบกคิด ตนหาผิดตัวไปมีสิ้นสุด เจกเต่าที่ต้องแบกกระดองหนักหนาไปด้วยทุกแห่ง มนุษย์อาจจะ “ค่อยๆ วาง”

ใช่...ต้องค่อยๆ วาง

(ผาน. 2551, 487)

จากเนื้อความนี้ทมยันตีสื่อให้เห็นหลักในการดำเนินชีวิตและสัจธรรมของชีวิต ด้วยการสร้างอารมณ์สะเทือนใจให้แก่ตัวละครตัวอื่น กำหนดให้ยายอุทิศร่างกายให้กับโรงพยาบาลเพื่อใช้ในการศึกษาของนักศึกษาแพทย์ จนเป็นหลักยึดเพื่อหาหนทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธเจ้า จากพฤติกรรมของยายหลักธรรมที่ชัดเจนนั้นคือ ทุกข์ ต้นเหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์และหนทางแห่งการดับทุกข์ หรืออริยสัจ 4 อย่างเด่นชัด

ทมยันตีใช้บทบาทของตัวละครสตรี คือยายของพรรณธรรมาเสนอหลักธรรมเรื่องจิตคืออริยสัจ 4 โดยให้เป็นผู้ชี้แนะแนวทางด้วยการสื่อหลักธรรมเรื่องจิตให้แก่ตัวละครตัวอื่น เช่น พรรณธรรมา และ สัทมน ยายสามารถอธิบายหลักธรรมที่สื่อออกมาได้อย่างน่าเชื่อถือ เป็นผลมาจากการสร้างตัวละครให้ทรงคุณวุฒิด้วยการปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนการเข้าวัด ทำบุญ ฟังเทศน์มาเป็นเวลานาน เป็นผู้ประสพกับความสุขและทุกข์มาตลอดชีวิต ทำให้ตัวละครตัวอื่นเข้าใจและยอมรับ และนำหลักธรรมมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างเต็มใจ

3. บทบาทการเป็นผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างแก่ตัวละครตัวอื่น

การกำหนดบทบาทให้ตัวละครสตรีเป็นผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างให้แก่ตัวละครตัวอื่นนั้น ทมยันตีเน้นคุณลักษณะพิเศษของตัวละครสตรีคือใจแก้วให้มีคุณลักษณะพิเศษคือทศบารมีหรือบารมีสิบประการ เป็นการสร้างตัวละครตามพระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญบารมีสิบประการก่อนจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ปรากฏในเรื่องดังเนื้อความว่า

ไอ้ตัวเล็ก ดีที่มีความเพียรคือวิริยะ อันเป็นข้อหนึ่งในบารมีสิบประการ เพราะบารมีคือความเต็ม ไม่บกพร่อง ผู้ที่จะมีทิพยอำนาจ ต้องเป็นผู้ทรงศีลให้ถึงแก่นแท้แห่งใจ มีใช้รักษาแล้วได้พูดได้ ต้องมีทานคือการให้โดยไม่หวังผลตอบแทน ต้องมีสังขจะแห่งความตั้งใจจริง มีวิริยะคือความเพียรพยายามเช่น ไอ้ตัวเล็ก มีปัญญาในการพิจารณา มีความเมตตาเป็นสันดาน หากไอ้ตัวเล็กต้องพิสูจน์ในกาลต่อไป คือ มีเมกขัมมะ คือไม่ยินดีด้วยรูป รส กลิ่น เสียง หรือเปล้า มีขันตอกกลั่น ไม่ยอมต่ออารมณ์ฝ่ายชั่วหรือเปล้า มีอธิษฐานคือความตั้งมั่นในทางที่ถูก พยายามแก้ไขในสิ่งผิดหรือเปล้า และมีอุเบกขา ไม่ยินดียินร้ายต่อโลกวิสัยหรือเปล้า

(ผาน. 2551, 144)

ทมยันตีสร้างคุณลักษณะของตัวละครสตรีที่จะปฏิบัติธรรมให้มีคุณลักษณะของทศบารมี คือจะต้องมีวิริยะ คือความเพียร ทานคือการให้ สัจจะคือความตั้งใจจริง มีปัญญา มีความเมตตา เนกขัมมะคือไม่ยินดีในรูป รส กลิ่น เสียง มีขันติคือความอดกลั้น อธิษฐานคือความตั้งมั่นในทางถูก มีอุเบกขาคือไม่ยินดียินร้าย และทานคือการให้การเสียสละ แสดงถึงคุณสมบัติสำคัญของผู้ปฏิบัติธรรมที่เป็นแบบอย่าง จากตัวอย่างพฤติกรรมของไอ้ตัวเล็กคือใจแก้ว นับว่าเป็นตัวละครสตรีที่ถูกกำหนดให้เริ่มปฏิบัติความเพียรคือวิริยะบารมีให้เกิดขึ้นก่อน แสดงถึงแบบอย่างในการหาทางพ้นทุกข์ให้แก่ตัวละครอื่น

นอกจากการกำหนดคุณลักษณะดังกล่าวแล้ว ทมยันตียังใช้ตัวละครสตรีสื่อให้เห็นว่าจิตที่จะได้รับการพัฒนานั้นต้องใช้ความเพียรพยายามในการฝึกบำเพ็ญตนด้วยหลักธรรมพื้นฐาน “ศีล” อย่างเคร่งครัด เพื่อแสดงคุณลักษณะที่โดดเด่นของตัวละคร การนำเสนอหลักธรรมเรื่องจิตผ่านบทบาทผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นตัวอย่างให้แก่ตัวละครตัวอื่นปรากฏอยู่ 2 ลักษณะ ดังนี้

3.1 ตัวละครสตรีที่ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตแก่ตัวละครตัวอื่น

การกำหนดบทบาทให้ตัวละครสตรีปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างให้แก่ตัวละครตัวอื่นที่ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมเมื่อต้องประสบกับความทุกข์ สามารถนำหลักปฏิบัติที่เป็นแบบอย่างจากตัวละครสตรีนี้ไปใช้ได้ ทมยันตีเน้นตัวละครสตรีเป็นสำคัญเพื่อให้มีบทบาทในการถ่ายทอดหลักธรรมสำคัญทางพุทธศาสนา ดังความบรรยายว่า

“โธเอ๊ย...ยายพรรณ” ผู้มากด้วยวัยกลับหัวเราะ

“แต่พูดถึงศพ ถึงความตายก็กลัวเสียแล้ว มีใครบ้างลูกไม่ตาย คิดดู...โลกนี้มีอายุเท่าไร เคยมีคนมาเท่าไร เคยมีคนไม่ตายบ้างไหม ทุกหนทุกแห่งในโลกตายทับตายถมกันมานาน้อยแค่ไหน มันธรรมดาโลกทั้งนั้น พระพุทธเจ้าเคยสอนไว้ว่าถ้าคนเราคิดถึงความตายไว้ทุกลมหายใจเข้าและออก จะทำให้ไม่กลัวตาย ไหนๆ ก็ตาย ไหนๆ ก็ตายเราเตรียมพร้อมไว้ไม่ดีหรือลูก ถ้าจะพูดไป ที่นั่งทำอยู่นี้มันก็เป็นกิเลส แต่เป็นกิเลสขนาดกลาง คือยังต้องการแจกหนังสือ มีเรื่องนั้น มีรูปยังมีเงือกรูปให้มันดูดี” คนพูดหัวเราะสนุกสนานราวกับเล่าอะไรเข้าขัน

“ลงเป็นศพแล้ว จะหนุ่ม จะสาว จะแก่ จะนางงาม มันก็เฝ้าและเหมือน ๆ กันหมด”

(ผาน. 2551, 449-450)

จากเนื้อความข้างต้นทมยันตีสื่อหลักธรรมที่เกี่ยวกับจิต ผ่านพฤติกรรมของ “ยาย” ตัวละครสตรีที่อยากจะให้พรรณธราได้ทำใจเกี่ยวกับการเสียชีวิตของตนที่กำลังจะเกิดขึ้น ทุกสิ่งย่อมต้องมีการเปลี่ยนแปลง ทุกชีวิตเกิดมาต้องตาย ไม่มีใครจะสามารถรอดพ้นจากความตายไปได้ เป็นการเตรียมตัวตายอย่างมีสติซึ่งผู้พูดคือผู้ที่กำลังจะตาย ทำให้พรรณธราเข้าใจและยอมรับเมื่อถึงเวลาที่ตนจะต้องเสียชีวิต สะท้อนหลักธรรม “ไตรลักษณ์” อันจริงคือความไม่เที่ยงแท้ของสังขาร สื่อให้เห็นจิตที่สามารถเข้าถึงธรรม เห็นความเป็นจริงของโลก ทำให้สามารถละ วางจิตที่ยึดเหนี่ยวกับกิเลสอย่างเข้าใจ จนทำให้สามารถดำรงตนเองอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

3.2 ตัวละครสตรีที่ปฏิบัติธรรมในการแสวงหาบรรพนิพพานเพื่อเป็นแบบอย่างแก่ตัวละครตัวอื่น

จากการศึกษาพบว่า ตัวละครสตรีที่มุ่งปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างในการแสวงหาบรรพนิพพานคือใจแก้ว ซึ่งในอดีตชาติถวายน้ำผึ้งให้แก่หลวงปู่พระอริยะเจ้าที่เพิ่งออกมาจากนิโรธสมาบัติ การมีพระอริยะเจ้าเป็นผู้สอนปฏิบัติธรรม จึงสร้างอุปนิสัยในการแสวงหาทางสู่นิพพานให้แก่ใจแก้ว ดังปรากฏเนื้อความว่า

แต่ไอ้ตัวอหัตตา ไม่รู้เป็นยังไง ตัวปุ้มไม่เคยชี้

สิ่งที่มันหลับตา รู้ กับลืมตา ก็รู้ ผิดแผกมากมาย สุดท้ายตัวปุ้มก็พามันไปบนก้อนหินแบนสูงนั้น สัญชาติญาณสอนให้มันกลัว มันย่อตัวแตะพื้น ระมัดมัน อย่างเวลาเป็นก้อนหินที่แม่สอนให้เอาเล็บตะกูด

“นั่ง...ริมขอบ”

ยิ่งนานวันมันยิ่งเชื่อตัวปุ้ม บางที...บัดนี้อาจจะมากกว่าแม่กว่าไฟโดยมันก็ไม่รู้ว่าทำไม แต่ยามอยู่ใกล้ มันรู้สึกสบาย ปลอดภัยก็แล้วกัน

บนก้อนหินลมแรงกระโชกเสมอ

มันนั่งสองขาขัดสมาธิริมขอบสุด ลมจัดทำให้ตัวไหวโยก ผมยวพัดปลิวพันรอบตัว...

มันนั่งขัดสมาธิด้วยความไม่สบายใจเป็นครั้งแรก ขอบหินยื่นห่างจากผาภายใต้ ถ้ามันร่วงลงไป มันจะตะกูดขึ้นมาได้ยังไง แต่ตัวปุ้มก็บอกด้วยภาษาใจ

“ดูจุดใสๆ ตรงกลาง”

ความเคยชินทำให้มัน “จับ” แก้วกลมๆ โขดช่วงได้ในวิบตา แต่ตอนจะมองเฉพาะกึ่งกลาง มันก็กลัวตก มันพะวักพะวน ถ้ามันผลอ มันก็ลิ่งตกลงไปแน่

เจ้าตัวเล็กถูกสอนให้รู้จักคำว่าสติ!

(ผาน. 2551, 12)

ทมยันตีสร้างตัวละคร “ใจแก้ว” ให้อยู่ในความดูแลของหลวงปู่พระอริยะเจ้าตั้งแต่เด็ก จึงได้รับการฝึกให้นั่งสมาธิ และได้รับการอบรมสั่งสอนให้รู้จักหลักธรรมทางพุทธศาสนา หล่อหลอมให้ใจแก้วมีจิตใจใฝ่ในทางธรรม ทำให้มีพื้นฐานในการปฏิบัติธรรมเป็นอย่างดี จากความขำขันนี้หลักธรรมที่หลวงปู่ต้องการให้ใจแก้วเรียนรู้คือ อนัตตา คือ ความว่าง เพื่อให้จิตของใจแก้วว่างจึงเกิดความสงบเป็นสมาธิง่าย สื่อให้เห็นว่าเมื่อจิตของมนุษย์เข้าถึงความเป็นอนัตตา จิตก็จะไม่ยึดติด จิตที่ว่างเป็นจิตที่บริสุทธิ์ ง่ายและเหมาะการบำเพ็ญภาวนาเพื่อพัฒนาจิตต่อไป ซึ่งใจแก้วนั้นได้ฝึกให้จิตของตนเข้าถึงความเป็นอนัตตาได้ การฝึกสมาธิของใจแก้วขั้นนี้เรียกว่าสมาธิขั้นอุปจารสมาธิ^{3,4} หลวงปู่ต้องการให้ใจแก้วรู้จักวางจิตให้ว่างจนนั่งสมาธิบนผาสูงแล้วไม่พลัดตกลงมา

เมื่อใจแก้วได้มารู้จักกับตัวละครตัวอื่น พฤติกรรมการปฏิบัติธรรมของใจแก้วส่งผลให้ตัวละครอื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้เรียนรู้และเข้าใจหลักธรรมที่เกี่ยวกับจิต นำมาเป็นแบบอย่างในการแสวงหาวิธีการดับทุกข์ ดังเนื้อความว่า

Institute of Culture and Arts

“หัวใจแห่งพุทธศาสนา สิ่งสำคัญที่จะทำให้ชีวิตบริสุทธิ์ สิ่งที่จะนำไปสู่ความสงบ ระเบียบ เยือกเย็น พระพุทธเจ้าได้ทรงดำรัสแล้วอะไรคือทุกข์ อะไรคือเหตุแห่งทุกข์ อะไรคือความดับทุกข์ และทางดำเนินถึงความดับทุกข์ สิ่งเหล่านี้เป็นปฎิหาริย์เดียวที่จะทำให้เรามีสุขยิ่งกว่าปฎิหาริย์ทั้งปวง”

ริมฝีปากแดงสดยิ่งชาติแต่มียิ้ม...พอใจ...ไม่มีปฎิหาริย์ใดพิเศษเท่าเทศนาปฎิหาริย์เช่นกัน

ต็อกเตอร์สัทมนทำหน้าที่ลูกตอกตแล้ว

ต็อกเตอร์สัทมนมิใช่ชาวพุทธทางมรดกแล้ว

(ผาน. 2551, 551)

ทมยันตีนำเสนอหลักธรรมเรื่องจิตผ่าน “สัทมน” ตัวละครชายที่มีความคิดเห็นเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่แตกต่างจากใจแก้ว ต่อมาได้พบและทำความเข้าใจหลักธรรมที่แท้จริงของพุทธศาสนา สัทมนจึงมีมุมมองในหลักธรรมของพุทธศาสนาที่ละเอียดลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น การมองเห็นหลักธรรมอันเป็นหัวใจของพุทธศาสนา คือ ไตรลักษณ์และอริยสัจ 4 ทำให้สัทมนเปลี่ยนมาอยู่ในฐานะผู้สืบทอดพุทธศาสนาด้วยศรัทธาและเชื่อมั่นอย่างเต็มเปี่ยม สื่อถึงหลักธรรมเรื่องจิตว่า

³ การฝึกสมาธิขั้นต้น ๆ ที่เรียกว่า วิปัสสนาสมาธิ คือสมาธิที่ใช้ประกอบกับวิปัสสนา หรือเพื่อสร้างปัญญาอันรู้แจ้ง อันเป็นสมาธิในระดับระหว่างขณิกสมาธิ กับอุปจารสมาธิเท่านั้น

⁴ สมาธิเฉียด ๆ หรือสมาธิจวนจะแน่วแน่(access concentration) เป็นสมาธิขั้นระดับนิรโรคได้ ก่อนที่จะเข้าสู่ภาวะแห่งฌาน

หากจิตของมนุษย์เข้าใจหลักธรรมคือไตรลักษณ์และอริยสัจ 4 เหมือนสัทมน มนุษย์ก็จะสามารถช่วยเหลือตนเองให้พ้นทุกข์ได้ในที่สุด

4.บทบาทของสตรีที่ต้องถูกทดสอบคุณสมบัติของผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นผู้ช่วยเหลือตัวละครอื่น

การกำหนดบทบาทให้ตัวละครสตรีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือตัวละครอื่น นับเป็นลักษณะเด่นสำคัญอีกประการหนึ่งในการสร้างตัวละครของทมยันตี โดยทมยันตีได้แสดงทัศนะว่าผู้หญิงก็มีความเข้มแข็งและเป็นที่ยอมรับแก่ผู้อื่น สามารถช่วยเหลือผู้อื่นที่ประสบปัญหาได้แต่ต้องผ่านการทดสอบคุณสมบัติผู้ปฏิบัติธรรมจากตัวละครอื่น

จากเรื่อง *ผาน* หลังจากที่ใจแก้วเดินทางออกจากเมืองลับแล เพื่อหาสถานที่ปฏิบัติธรรม ใจแก้วพบถ้ำแห่งหนึ่งมีสถานที่เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม ในระหว่างที่กำลังปฏิบัติธรรมนั้นใจแก้วได้พบยักษ์เฝ้าสมบัติในถ้ำ ยักษ์ตนนี้รับกวนการปฏิบัติธรรมของใจแก้ว เพราะเกรงว่าใจแก้วจะมานำสมบัติที่ตนเฝ้าไว้ไป

พระ...ที่คนตัวโตชี่ เป็นวัดตุวาวๆ เหลืองอร่ามก็มี เป็นแก้วสว่างต่างสีก็มี เรียงรายอยู่บนแท่นหินบนผนังถ้ำ

“ไม่เอา” ใจแก้วเล็กไม่รู้ว่าเอาไปทำไม

“เอาไปเถอะ ให้...”

คนตัวโตจួយพระแก้วผีนึกใส และเห็นเป็นสีรุ้งกลิ้งภายในมายัดเยียดให้จริงจัง

“เก็บไว้ที่นี้เถอะ”

เสียงมันนุ่มนวล เพราะคนตัวโตทำท่าผินหวงที่มันไม่ยอมรับจริง ๆ

“ฝากไว้ พอ...สร้างวัด จะมาขอ”

หน้าคนตัวโตไม่น่าเกลียดอีกต่อไป หากอ้อมเอิบ สดใส ตาพอง ๆ กลับเป็นปกติ

(ผาน. 2551, 177)

จากข้อความจะเห็นได้ว่า ยักษ์พยายามมอบสมบัติแก่ใจแก้ว ใจแก้วไม่ยอมรับ แต่ด้วยความสงสารและเมตตาที่เห็นว่ายักษ์นั้นมีเจตนาอยากจะทำบุญจริง ๆ ใจแก้วจึงรับไว้และฝากเอาไว้ โดยบอกยักษ์ว่าเมื่อสร้างวัดจะมานำสมบัติเหล่านี้ไปสร้างด้วย การกระทำเช่นนี้ย่อมแสดงว่าใจแก้วมิได้คำนึงถึงประโยชน์ส่วนตน กลับคิดนำสมบัติที่ได้ไปสร้างประโยชน์ส่วนรวม อันเป็นผลเนื่องมาจากการรักษาศีลอย่างเคร่งครัด สื่อให้เห็นถึงจิตที่ได้รับการพัฒนาและอบรมให้อยู่ในหลักธรรม นับว่าเป็นบทบาทของสตรีที่สำคัญทมยันตีกำหนดให้ตัวละครสตรีเป็นผู้ถูกทดสอบ ก่อนการเป็นผู้ช่วยเหลือผู้อื่นและสืบทอดงานทางพุทธศาสนาด้วยการเป็นผู้เผยแผ่หลักธรรมให้แก่ตัวละครอื่น

นอกจากนั้นทมยันตียังได้นำเสนอ “ใจแก้ว” ในฐานะผู้ที่มีความสามารถในการช่วยเหลือตัวละครตัวอื่นให้พ้นจากความทุกข์ได้ โดยพรรณณาเมื่อทราบข่าวพ่อของตนต้องเข้ารับการผ่าตัดจึงขอให้ใจแก้วช่วยเพราะพรรณณาเคยเห็นใจแก้วรักษาอาการปวดขาของคุณยายหายเป็นปกติ พรรณณาจึงตัดสินใจติดต่อกับใจแก้วด้วยการนั่งสมาธิ ตั้งทมยันตีบรรยายว่า

ใจแก้วอาจจะช่วยได้แค่ชะลอลงไปก็ยังมี แต่...เธอจะพบใจแก้วได้อย่างไร “จตุรูปเชิญ” อย่างที่ล้อเลียนหรือ ตอนนั้นเธออยู่กับคุณยายในห้องพระ ตอนนี้อยู่ในห้องนอน เสื่อนอนตัวยาวสีชมพูสีก็คล้ายๆ ขาวอยู่แล้ว

เอาน่า...ลอง!

(ผาน. 2551, 359)

จากข้อความในตอนนั้นทมนยันตีกำหนดวิธีการติดต่อสื่อสารของตัวละครด้วยการส่งกระแสจิต นับเป็นการเสริมคุณลักษณะให้ใจแก้วมีความสำคัญพิเศษกว่าตัวละครอื่น ด้วยวิธีการและรูปแบบในการสื่อสารนั้นผิดไปจากบุคคลธรรมดาสามัญ แม้ข้อความในตอนนั้นไม่ได้นำเสนอว่าใจแก้วนำหลักธรรมเรื่องจิตมาช่วยเหลือตัวละครอื่นอย่างเด่นชัดแต่ภาพสะท้อนถึงพฤติกรรมของใจแก้วที่มีคุณธรรมเมตตาช่วยเหลือผู้อื่น เป็นผลมาจากการศึกษาหลักธรรมเรื่องจิตด้วยการปฏิบัติธรรมตั้งแต่ตอนเด็ก การกำหนดว่าใจแก้วเป็นตัวละครสตรีที่มีบทบาทได้ช่วยเหลือตัวละครอื่นให้พ้นจากความเจ็บป่วยได้ จึงแสดงให้เห็นว่าทมนยันตีใช้ตัวละครสตรีแสดงบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือตัวละครตัวอื่นเป็นผลมาจากการที่ใจแก้วได้ปฏิบัติธรรมจนสามารถพัฒนาจิตของตนเองได้

สรุปและอภิปรายผล

จากศึกษาบทบาทของสตรีที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง *ฌาน* พบว่า ตัวละครสตรีในนวนิยายสื่อหลักธรรมเรื่องจิตอันเป็นหลักธรรมสำคัญทางพุทธศาสนา คือ ศีล 5 ไตรลักษณ์ และอริยสัจ 4 บทบาทที่ปรากฏ ได้แก่ บทบาทของสตรีที่เท่าเทียมกับผู้ชายโดยสามารถบรรลุธรรมและสืบต่อพุทธศาสนาได้ บทบาทของตัวละครสตรีที่เป็นผู้ชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาให้แก่ตัวละครตัวอื่น บทบาทการเป็นผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างให้แก่ตัวละครตัวอื่น พบว่ามี 2 ลักษณะ คือตัวละครสตรีที่ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตแก่ตัวละครตัวอื่น และ ตัวละครสตรีที่ปฏิบัติธรรมในการแสวงหาบรรพนิพพานเพื่อเป็นแบบอย่างแก่ตัวละครตัวอื่น และสุดท้ายคือ บทบาทของตัวละครสตรีที่ต้องถูกทดสอบคุณสมบัติของผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นผู้ช่วยเหลือตัวละครอื่น

จากผลการศึกษาข้างต้นทำให้ทราบว่า ทมนยันตีเน้นให้ตัวละครสตรีมีความโดดเด่นเป็นผู้นำและเผยแผ่หลักธรรมทางพุทธศาสนา โดยมุ่งนำเสนอบทบาทของตัวละครสตรีเพื่อสื่อหลักธรรมเรื่องจิต กำหนดให้ตัวละครสตรีมีบทบาทสำคัญในเรื่อง การให้ตัวละครสตรีเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อนมนุษย์ในทางธรรมและแสวงหาหนทางเข้าสู่สุญนิพพาน เป็นการแสดงให้เห็นทัศนะของทมนยันตีเรื่องการดับทุกข์เข้าสู่พระนิพพานสามารถทำได้แม้จะเป็นเพศสตรี ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงแนวคิดเรื่องความเท่าเทียมกันระหว่างสตรีและชายในพุทธศาสนาอย่างเด่นชัด

การศึกษารoles of female characters in the novel *Chan* shows that female characters in the novel convey Buddhist teachings, especially the Dhamma of the Jhana sutta. The roles of female characters include: female characters who are equal to men in terms of achieving enlightenment and continuing the Buddhist tradition; female characters who guide other characters in living according to Buddhist principles; female characters who practice Dhamma as a role model for other characters; and female characters who practice Dhamma to seek enlightenment as a role model for other characters. Finally, the role of female characters who are tested to see if they are qualified to help other characters.

ข้อเสนอแนะ

ควรมีการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบบทบาทของตัวละครสตรีในนวนิยายแนวคิดพุทธศาสนาของนักเขียนไทยท่านอื่นๆ

เอกสารอ้างอิง

- การศาสนา, กรม. (2514). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 17 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 9 สังยุตต*
นิกาย ขันธวารวรรค. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- ชาญ วงศ์บาลี. (2523). *คัมภีร์พระวิสุทธิมรรค. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ.*
- ทมนยันตี. (2551). *ฌาน เล่ม 1. กรุงเทพฯ: ณ บ้านวรรณกรรม.*
- _____. (2551). *ฌาน เล่ม 2. กรุงเทพฯ: ณ บ้านวรรณกรรม.*

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2555). พุทธธรรมฉบับปรับขยาย พุทธธรรมประดิษฐาน 26 ศตวรรษ
กาล. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธีม.
- _____. (2549). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต). (2545). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2532). การพัฒนาจิตด้วยอานาปานสติ. กรุงเทพฯ: หจก.ภาพพิมพ์.
มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2538). พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ. เล่มที่ 9, 13,15. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

Institute of Culture and Arts